

NEKAJ DOKUMENTOV O TUMOVEM DELOVANJU V TRSTU

Elio Apih

Zdi se mi potrebno, da na tem mestu objavim kratko dokumentacijo v zvezi z vprašanji, ki jih načenjam v svojem referatu in ki jih tudi sicer obravnava to zborovanje.

Prvo pričevanje je celoten tekst omenjenega predloga Henrika Tume izvršnemu odboru deželne organizacije socialdemokratske stranke o ustanovitvi skupnega odbora italijanske in jugoslovanske socialdemokratske stranke v Trstu. Dokument je datiran s 16. julijem 1914.

Sledi skupina obsežnih fragmentov iz korespondence med V. Pittonijem in H. Tumo iz leta 1916. Prva dva spisa sta Pittonijevo pismo G. Passigliju (urednik, nato ravnatelj strankinega časnika; pismo je bilo napisano v juniju ali juliju 1916) in pismo Tumi iz avgusta 1916. Ti pismi nadrobno prikazujeta projekt voditelja italijanskega socializma v Trstu za ustanovitev socialističnega dnevnika v slovenskem jeziku. Za razumevanje natančnega političnega pomena tega predloga je treba imeti pred očmi ne samo tedanji težavni položaj internacionalizma v Avstriji, kakor sem omenil, marveč tudi resnost krize, ki je zajela slovenski socialdemokratski tisk. Slovenski socialni demokrati so zelo zgodaj zavzeli protivojno stališče in njihovo glasilo *Zarja* ni objavilo ne žalnih brzojavk ne drugih novic v zvezi s pogrebom nadvojvode Franca Ferdinanda, ki so ga ubili v Sarajevu. Pač pa je poudarilo, da je atentat tudi posledica slabe uprave v Bosni in Hercegovini. Zato je ta časnik moral prenehati izhajati v juliju 1914 (kratkotrajna je bila tudi njegova tržaška izdaja, s katero se je hotel izogniti krizi), medtem ko je preostali strankin tisk prevzel včasih celo izrazit prohabsburški ton. (Prim. B. Salvi, cit. d., str. 192—194 in I. Regent, *Spomini*, cit. d., str. 88) Zato se je ustanovitev pravovernega socialdemokratskega glasila v slovenščini pokazala kot nujen politični problem.

V drugih tu objavljenih fragmentih korespondence med Tumo in Pittonijem se razprava razširi na prihodnost mesta Trsta in na izid vojne. Te dokumente sem že ocenil v svojem referatu. Zadnji odlomek posreduje Tumovo mnenje in hkrati njegovo neodločnost spričo pobude za internacionalno socialistično konferenco v Stockholmu. Ta neodločnost je prevladala, saj Tuma kasneje v svojih spominih (str. 358) pove, da sta tudi druga dva delegata, Pittoni in Grigorovici, ki so ju delegirali v Stockholm avstrijski socialisti, sklenila, da bosta opravila to poslanstvo le, če bosta imela podporo celotnega socializma v Avstriji (Čehi so namreč nasprotovali). Kakor je znano, konference ni bilo.

Vse te spise mi je že pred leti prijazno odstopil prijatelj dr. Dušan Kermavner, ki je bil Tumov osebni tajnik.

Končno sledi v tem dodatku integralni tekst razprave med Tumo in odvetnikom Edmondom Puecherjem, objavljen v »svobodni socialistični reviji« *La Lega delle nazioni*, ki je izhajala v Trstu leta 1918 (I. I, št. 3, 26. oktobra 1918, str. 159—162). Razprava se je vnela potem, ko je Tuma objavil tri znane članke — *Zur südslavischen Frage, Die nationale Grenze zwischen Slovenen und Italianern in Triest* — v ugledni socialdemokratski dumajski reviji *Der Kampf* (1918, zv. 8-9). Odvetnik Puecher, ki si je prizadeval pripeljati italijanski socializem v Trstu na bolj nacionalne pozicije, dejansko pa je bil dovzeten za stališče liberalnih nacionalcev do te zahteve, je v drugi številki revije *La Lega delle nazioni* ostro kritiziral Tumo v članku z naslovom *L'appetito di un socialista jugoslavo per Trieste*. Ugovor in protiugovor, ki sta sledila v tretji številki revije, sta bila cenzurirana, zato se mi zdi primerno objaviti ta dva teksta v celoti, kakor sem ju rekonstruiral ob pregledu tistega izvoda revije *La Lega delle nazioni*, št. 3, ki je bil natisnjen pred posegom cenzure in ki mi ga je vljudno dal na voljo odvetnik Tullio Puecher. Cenzurirane odlomke navajam v kurzivu.

Cenzor je v teh tekstih posegel v tiste vrstice, ki zadevajo Tumov predlog o ustanovitvi svobodnega mesta Trsta pod anglo-ameriško upravo (ta predlog je blizu predlogu o neodvisni državi, ki ga je kmalu zatem predložil V. Pittoni). Že iz naglega pregleda teksta pa je razvidno, da zanimanje za to kratko polemiko presega golo nujnost, da bi poznali cenzurirani politični predlog. Na teh straneh — zlasti na Tumovih, ki niso površne — je namreč bogato in obsežno gradivo za razumevanje političnega spopada, ki se je v tistih mesecih razvijal med tržaškimi socialisti in z njimi. Vendar se s to snovjo ne bom ukvarjal, bila bi preobsežna in tudi ne sodi v okvir mojega prispevka na tem zborovanju. Omejil se bom samo na ugotovitev, da je tudi to gradivo zgodovinsko pričevanje o kompleksnosti »nacionalnega vprašanja«, kakor mu običajno pravimo.

Za rekonstrukcijo Tumove politične misli pa je v tem tekstu morda najbolj zanimiva njegova omemba znanega stališča Kautskega, ki je že petnajst let prej ugotovil, da »bi bila perspektiva usode majhnih narodov, nastalih z morebitnim razpadom imperija, brez garancije splošne socialistične revolucije v Evropi nadvse mračna in grozeča«. (Prim. R. Monteleone, *Socialdemocrazia austriaca e questione nazionale*, cit. d., str. 15). Kautsky je to tezo formuliral zato, da bi opravičil zahtevo po ohranitvi avstrijske države, Tuma pa jo je apliciral na nek zgodovinski kontekst, ki je bil docela različen. To daje vtis, da temelji njegova sodba (in z njo povezana naklonjenost oktobrski revoluciji) bolj na mehanični, kot na dialektični aplikaciji načela Kautskega. S to neprikladno kritično metodo je mogoče razložiti utopični duh, ki veje iz Tumovega političnega predloga, katerega je cenzor prečrtal.

I.

Tuma izvršnemu odboru deželne organizacije socialdemokratske stranke, Pula-Trst, 16. julij 1914.

»Oba obča odbora deželne socialistične organizacije v Gorici, slovenske in italijanske sekcije, soglašata s spodbudo za ustanovitev skupnega predstavnštva vseh političnih organizacij v Primorju, kakor tudi v Dalmaciji.

S preselitvijo jugoslovanskega izvršnega odbora iz Ljubljane v Trst je ustanovitev skupnega odbora naravnost nujna. Povsod, v Primorju in v Dalmaciji se stikajo interesi raznih organizacij, povsod je isti nacionalni boj in iste so ekonomske razmere. Na Goriškem že več let obstaja skupen odbor, tako sta taktika in organizacija socialističnih strank enotni. Podobno bi se moral ustanoviti skupen odbor za Istro in Pulo in za Trst. Vsi ti odbori bi se morali združiti v nekakšen centralni organ v Trstu.

... Po sklepu skupnega odbora v Gorici, z dne 14. junija, se obračam na izvršna odbora v Puli in Trstu, da bi dobil njuno mnenje o tem. V septembru ali oktobru bi sklicali zborovanje zaupnikov iz Istre, Trsta in Goriškega, vseh italijanskih, slovenskih in hrvaških sekcij, da bi določili način ustanovitve skupnega političnega organa.«

II.

Odlomek iz pisma V. Pittonija G. Passigliju, iz junija ali julija 1916.

»In sedaj predlog v zvezi z Zarjo. Nisem ti o tem še pisal, toda zagotavljam ti, da sem veliko razmišljal. Menim, da je naša dolžnost pomagati slovenskim tovarišem pri njihovih izredno težavnih prizadevanjih in da je nadvse nujno zagotoviti slovenski socialistični stranki časnik. To lahko storimo, zato je to naša dolžnost internacionalne solidarnosti. Toda tudi za našo stranko je nujno in takoj potrebno, da se v vrstah slovenskega proletariata z vso itenzivnostjo propagirata narodna strpnost in proletarska solidarnost v delavskih bojih. To ni potrebno samo politični stranki, temveč vsemu delavskemu gibanju, na katerega temelj vedno postavljam strokovne organizacije delavcev. Tako italijanskim kot slovenskim tovarišem lahko zagotoviš, da je bila moja prva skrb namenjena pripravi ustanovitve sobrata v slovenščini, takoj ko bi se izboljšalo stanje našega časopisa *Il Lavoratore*.

Vedno sem sodil, da bi bil ugoden trenutek za izid slovenskega časopisa ob sklenitvi miru, vzpostavitvi svobode tiska, ob možnosti dobre telefonske službe v kombinaciji s službo za *Lavoratore*. In za to priložnost imam v glavi docela pripravljene in skrbno sestavljene načrte, o katerih vam še nisem imel priložnosti poročati, ker smo se vedno utapljali v mrzličnem in napornem vsakdanjem delu.

Mislil sem seveda na dober slovenski dnevnik, ki bi bil v čast našim slovenskim tovarišem in ki bi se takoj uveljavil zaradi svoje resnosti, pa tudi zaradi bogastva novic. Majhnih in bednih stvari se bojim, ker jemljejo pogum in če že ne propadejo, samo hirajo. Dobrega časnika, ustvarjenega s širokimi sredstvi in z razsežnimi kriteriji pa se sploh ne bojim, kajti nazadnje se mora vendarle uveljaviti. Sredstva za to, da bo delo dobro opravljeno, bodo na voljo. Ta kombinacija bo ustvarila med nami in slovenskimi tovariši nov odnos, ki ga bo treba prediskutirati v vseh njegovih podrobnostih; hočemo namreč, da bi iz njega izvirala vedno večja solidarnost in medsebojno zaupanje in da se bomo izognili vsakemu možnemu nesporazumu ali bodočemu sporu med dvema strankinima vodstvomoma, ki ju bodo jutri morda ustanovili novi ljudje. Po mojem mnenju ne gre pri tem niti za darilo niti za navadno posojilo, temveč za delo,

ki ga je treba opraviti na podlagi skupnega dogovora in z vsemi garancijami, da zagotovimo bodočnost v skladu z našimi skupnimi nameni. V ta namen bodo predvsem potrebna izčrpna pogajanja med dvema vodstvom (izvršilnima odboroma) stranke.

Takojšnja ustanovitev slovenskega tednika s predvideno mesečno izgubo 400—600 kron pa nas prav nič ne mika. Ne toliko zaradi izgube denarja, kolikor zaradi učinka, ki bi bil gotovo manjši od žrtvovanih sredstev. Če na primer predvidimo približno enoletno izhajanje tednika z izgubo 5—6000 kron, nihče ne bo mogel reči, da so bili ti tisočaki dobro potrošeni. To bi bil naravnost proč vržen denar. Zato zaključujem z naslednjimi predlogi:

- a) *Il Lavoratore* izjavlja, da je pripravljen učinkovito podpreti ustanovitev slovenskega časnika;
- b) obvezuje se za takojšen sklic dveh izvršnih odborov;
- c) odlaga zaenkrat predlog o takojšnji ustanovitvi slovenskega tednika;
- d) dokler ne bo mogoče izdati slovenskega socialističnega časnika daje *Lavoratore* na voljo sredstva za objavo v seriji brošur vsega, kar more služiti slovenskemu proletariatu za osvetlitev aktualnih problemov, tako da bo pripravljen za svoje prihodnje naloge.«

Pittonijevo pismo H. Tumi, z dne 8. avgusta 1916.

»Spoštovani tovariši!

Bad Hall, 8. 8. 1916.

Šele danes sem prejel Vaše zaželjeno pismo z dne 4. aprila in Vi ste medtem gotovo že zvedeli za moje mnenje o takojšnjem izidu *Zarje*. To mnenje sem sporočil Passigliju in mu naložil, naj obvesti o tem slovenske in italijanske tovariše.

V svojem pismu sem navedel tudi štiri predloge, ki bi jih Vi tudi že morali poznati.

Zelo pa Vam bom hvaležen, če mi boste hoteli sporočiti na Dunaj (jutri odpotujem od tu) Vaše mnenje glede vsega, kar sem razložil in predlagal.

Računam, da bom v Trstu 20.—21. tega meseca in upam, da bova imela priložnost skupaj pripraviti nekaj lepega. Že več mesecev premlevam zamisel o slovenskem socialističnem časniku, toda nikoli nisem mislil na kak listič, marveč na velik časnik, ki bi se mogel naglo razširiti med slovenski proletarijat in postati dejavnik javnega mnenja v jugoslovanskem svetu.

Da se doslej, izvzemši nekaj slučajnih omemb, o tem še nisem pogovarjal s slovenskimi tovariši, je bilo to zato, ker sem sodil, da je še vedno čas. V mislih pa sem že sestavil celoten načrt, za katerega upam, da ga boste v celoti sprejeli.

Sedaj tudi jaz želim, da bi se vodstvi obeh strank čimpreje sestali, da bi razpravljali in sklepali. Upam, da mir ni tako meznansko daleč in menim, da je treba vse pripraviti pravočasno. To naslanjam seveda na predpostavko, da so bili in da bodo moji predlogi sprejeti.

Ker je znesek, kakršnega je po mojem mnenju treba dodeliti, mnogo višji od zneska, ki ga predvideva politični odbor, boste gotovo tudi Vi soglašali z menoj, da morata obe strani skleniti popolnoma jasne pogodbe, tako da bo dana največja možna garancija za dober izid in za dosego naših skupnih namenov.

Stvar smo dolžni tako speljati, da nam naši dve stranki ne bosta imeli ničesar očitati in da naših skupnih najboljših namenov ne bodo mogla onemogućiti morebitna prihodnja vodstva, bodisi z ene ali z druge strani.

Kolikor bolj bomo oprezni in previdni ob ustanovitvi časnika, toliko manjše bodo možnosti prihodnjih nesporazumov.

Zame je »conditio sine qua non«, da izide slovenski časnik na pobudo samih primorskih slovenskih tovarišev, toda s popolnim soglasjem vseh slovenskih tovarišev. Docela sem prepričan, da bo do tega soglasja prišlo, še več, predvidevam da bo ta sporazum sprejet z navdušenjem. Toda obema izvršnima odboroma moramo dati priložnost, da razpravljata o načrtu v vseh njegovih navedenostih.

Če morebiti še niste bili obveščeni o vsem, kar sem pisal Passigliju, Vas prosim, da zahtevate na vpogled moje pismo in me tako razbremenite dolgega ponavljanja.

Glede politične organizacije pa se bova lahko izčrpno pogovarjala ob moji vrnitvi, ki ni več tako daleč. O potrebi po tesnejši združitvi socialistov raznih narodov sva si popolnoma soglasna. Na tej poti bomo sicer naleteli na ovire raznih separatizmov, vendar bomo končno našli pravo pot, ne samo za nas na jugu, temveč za vse socialiste v Avstriji.

Z bratskimi pozdravi

V. Pittoni«

Pismo H. Tume iz leta 1916. Naslovnik in datum nista znana, domnevam, da gre za zgoraj omenjeno pismo z dne 4. aprila.

»Vedno sem nasprotoval ostri delitvi stranke po narodnosti in vedno sem želel enoten postopek v vseh vprašanjih. Najbrž Vam je znano, da smo v Gorici s Tuntarjem in Callinijem dejansko ustvarili novo organsko ustanovo, in sicer skupen odbor obeh strank kot vrhovni nadzorni organ, pa tudi kot iniciativni organ za poglobljena vprašanja. Do vojne je odlično deloval, brez najmanjših težav... Tesna zveza med Istro, Gorico in predvsem med dvema strankama v Trstu bo po vojni neizbežna.«

Pismo H. Tume V. Pittoniju z dne 11. avgusta 1916.

»... Trst bo v primeru popolne zmage centralnih sil nedvomno postal svetovni trgovski emporij, za Hamburgom in Carigradom... V nasprotnem primeru... ni mogoče govoriti o kakšnem slovenskem organu (to je časniku), ker gre za premajhno ozemlje, saj bi moralo biti omejeno samo na mesto Trst, v katerem bi slovenski element močno upadel...«

Pismo V. Pittonija H. Tumi z dne 16. avgusta 1916

»... Vsi moji načrti temeljijo na domnevi, da vojni dogodki ne bodo povzročili sprememb v političnem položaju Trsta. V tem primeru predvidevam, kakor Vi, nagel razvoj mesta ter pomembnost časnika in stranke... Moja politika je vedno temeljila na... najtesnejši internacionalni solidarnosti znotraj države pa tudi med različnimi državami; temeljila je na tem, da smo dolžni, kolikor je v naši moči, preprečiti vojno med Avstrijo in Italijo in torej pobijati vse tiste politične, ideološke in trgovske struje, ki so strmele k vojni, in ki jim

jo je uspelo spodbuditi; temeljila je na zahtevi po svobodi Jadrana za vsa ljudstva, ki po naravi gravitirajo nanj.

... Toda, če bi vojni dogodki dali prav mojim nasprotnikom in bi pripeljali k zmagooslavju imperializma, ne bi imel kaj početi v Trstu in bi odšel drugam iskat prostor za mojo dejavnost...«

Pismo V. Pittonija H. Tumi z dne 21. januarja 1917. (Najbrž gre za odgovor na Tumovo pismo z dne 14. januarja, katerega ne poznamo in v katerem je predlog za konferenco italijanskih, slovenskih in avstrijskih socialistov glede vprašanja enotne taktike.)

»... Adler je izjavil, da je vedno pripravljen poslušati slovenske tovariše in z njimi razpravljati, toda obenem daje razumeti, da iz tega ne bo mogel iziti program enotne akcije pa tudi ne kakšno navodilo za bodočnost, ki se mu zdi tako negotova... Prepričan sem, da bo to le izmenjava mnenj, kakršnih sem jaz imel že mnogo z nemškimi tovariši, ne da bi dosegli kakšen praktični rezultat... Tudi jaz sodim, da je nujno čimprej priti do izmenjave mnenj med slovenskimi in italijanskimi tovariši...«

Pismo H. Tume V. Pittoniju z dne 29. maja 1917.

»Vedno bolj oklevam, ali naj potujem v Stockholm... Zelo je vprašljivo, ali bo prišlo do konference. Niti predvidevati ne moremo, da bi se je udeležili italijanski, francoski in angleški socialisti. To pa je po mojem mnenju odločilno... Po pravici rečeno, prizadela me je tudi pripomba dr. Friedricha Adlerja, ki jo je izrazil med razpravo o delegatih, določenih za stockholmsko konferenco, in sicer, da konferenca ne bo nič drugega kot *commis voyageurs* centralnih sil... Zadeva me sili k razmišljanju... z načelnega stališča, in sicer, da ne bi podvzel koraka, ki bi ga utegnili pozneje tolmačiti v zgoraj omenjenem smislu. Kot delegat bi želel biti docela neodvisen in se čutim dolžnega sodelovati na konferenci samo v primeru, če jo bo sklical internacionalni *Bureau*, brez kakršnegakoli vpliva drugih...« (Tuma nato prosi Pittonija za mnenje glede vprašanja ali se je potrebno udeležiti tudi predkonference v Stockholmu ali pa samo zadnje konference.)

III.

Iz revije »La Lega delle nazioni«, I, zv. III, Trst 26. oktober 1918, str. 159 do 162.

Uredništvu svobodne socialistične revije »La Lega delle Nazioni«.

Tov. Puecher me je v drugem zvezku revije »La Lega delle Nazioni« ostro napadel zaradi mojega članka, objavljenega v »Kampfu« o vprašanju samoodločbe tržaškega mesta.

Predvsem moram povedati, da je bil članek v »Kampfu« sestavljen skupaj z drugimi članki o političnih vprašanjih, ki so bila predmet načrtovane stockholmske konference. Kot delegat za to konferenco sem sestavil obsežno spomenico, v kateri sem obravnaval vprašanje Alzacije-Lorene, Makedonije, Litve, Finske, Armenije in drugih dežel, kakor tudi vprašanje Goriške, Trsta, Istre

in Dalmacije. Spomenico sem izročil tudi tovarišem Pittoniju, Rennerju in Grigoroviciju (romunski delegat). V uvodu spomenice sem izrecno poudaril, da so vsi ti problemi politično nacionalni problemi, ki zadevajo obliko moderne kapitalistične države, in da bodo bojujoče se države odločale o vseh vprašanih z nacionalnega in kapitalističnega vidika. Če bi proletariat lahko imel vpliv na mirovna pogajanja, bi torej moral proučiti vse te probleme z nacionalnega in kapitalističnega vidika na podlagi koncepta moderne države.

Ker je stockholmska konferenca propadla sem članke priredil za slovenski socialdemokratski časnik »Naprejš«, toda uredništvo ni imelo ne prostora ne interesa, da bi jih objavilo.

Ker pa se mi je zdelo vprašanje politične formacije Jugoslavije in mesta Trsta nadvse nujno, sem sestavil za »Kampf« članek o Jugoslaviji ter članek o nacionalnem vprašanju med Italijani in Nemci na Tirolskem ter med Italijani in Slovenci na Goriškem, katerima je sledil članek o Trstu in bo sledil članek o Istri in Dalmaciji. Članek o Trstu je bil izročen uredništvu »Kampfa« že v januarju tek. leta.

Moj članek, ki ga je objavil »Il Lavoratore« v juniju letos je nastal neodvisno in pozneje od omenjenega, in sicer med razpravo o sodelovanju socialdemokratskih strank pri nacionalni propagandi za ustanovitev nacionalnih držav. Napisal sem tudi odgovor tov. Puecherju, da bi razložil svoj sociološki vidik o državi in samoodločbi narodov. Uredništvu časnika »Il Lavoratore«, ki je medtem objavilo članek — »za zaključek« — s podpisom urednika Pas-siglija in tov. Tuntarja, pa se ni zdelo primerno podaljšati razprave, ki se je že dovolj dolgo razvijala.

Žal mi je, da članek ni bil objavljen, zakaj prav v njem bi tov. Puecher našel moje mnenje o vprašanju samoodločbe.

Članki, načrtovani za stockholmsko konferenco, kakor tudi članek, objavljen v »Lavoratoreju« so vsebovali odgovore na konkretna vprašanja.

Odgovore sem lahko sestavil, ker so rezultat mojega nad štiridesetletnega zgodovinskega in sociološkega študija in vztrajam na njihovi vsebini, ki je več ali manj znanstvena.

Mojo politično izpoved pa vsebuje resolucija iz decembra 1917, ki je bila predložena zboru jugoslovanske stranke v Ljubljani in ki sem jo sam sestavil:

»1. Proletariat ne more poraziti kapitalizma in militarizma drugače, kot če je internacionalno združen in samo z rusko revolucionarno metodo; revolucija ne more biti stabilna, če ni speljana v povezavi z industrijskim in agrarnim proletariatom;

2. glavna naloga socialdemokratske politične stranke je, da osvoji moderno državo, ne zato da bi vzdrževala njeno staro obliko, marveč zato, da bi to obliko zrušila in ustvarila novo. Temelj bodoče države je lahko samo svobodna občina, te občine morajo biti povezane v nacionalne skupine s skupno kulturo in te celote morajo biti povezane na strnjemem ozemlju s ciljem, doseči največjo blaginjo ljudstva, združenega po naravi ozemlja;

3. odklanjamo vsakršno težnjo, da bi prepustili rešitev nacionalnih vprašanj vojni, pa tudi zmagi Antante in centralnih sil.

Zmaga Antante bi bila samo zmaga buržoaznega nacionalizma, zmaga centralnih sil pa samo zmaga pruskega militarizma. In proletariat bo vedno premagan.«

Glede majhnih narodov docela sprejemam mnenje Kautskega: »Z zrušenjem kapitalistične države socialdemokratska stranka ne bo mogla ustvariti na ekonomskem teritoriju velikih držav, ločene države pa nimajo moči za nek polen gospodarski razvoj, saj bi bile kvečjemu ovira za maksimalno donosnost svojega ozemlja.«

Do samoodločbe posameznih narodov ne more priti drugače, kakor v okviru kolektivne volje, ki jo narekuje internacionalna Liga in katere cilj mora biti načelo maksimalne produktivnosti in s tem največjega blagostanja celega človeštva.

Proletariat ne bo soglašal s tov. Puecherjem rekoč: »Vseeno je, če bo rasla trava po tržaških ulicah« — namesto da bi bil Trst cvetoče mesto —, kakor je rekel nacionalni liberalec Naumann v »Mitteleuropa«: »liber klein, aber deutsch«, to je v našem primeru »naj bo še tako majhen, a italijanski«. Noben italijanski proletarec ne bo izrekel fraze: »bolje lačen, a italijanski«, fraze, ki je antisocialistična, antihumana in nepotrebna, kajti v univerzalnem kompleksu bo tudi najmanjši narod lahko dosegel poln kulturni razvoj in zdrav ter močan proletariat bo lahko prav dobro obvaroval svojo nacionalno kulturo.

Vendar obstaja dilema izražena v mojem članku v »Kampf« in v »Lavoratoreju«: »Po svojem ozemlju in po svojem gospodarskem razvoju pripada Trst jugoslovanskemu kompleksu — Trst je nacionalno italijanski, rimljanska ustanova že dve tisočletji.«

Te dileme ne bodo mogli rešiti ne italijanski ne jugoslovanski nacionalisti. Prav tako je gotovo, da bi bilo za nas socialiste nesmiselno, da bi se borili za ustanovitev nacionalnih držav in da bi pri tem sodelovali nato pa po Marxovem političnem načelu in socialistični taktiki zrušili te novoustanovljene države.

Tov. Puecher bo imel prav če mi bo rekel: »Če je pravilna rešitev možna samo na podlagi moči in akcije internacionalnega proletariata — ta internacionalna dejansko ne obstaja.« Dokaz za to je razcep italijanske (socialistične) stranke v Trstu. Enako nesoglasje vlada danes med jugoslovanskimi socialisti in povsod. Internacionala zdaj torej ne bo mogla odločati o usodi narodov na mirovni konferenci, pa tudi ne o tržaškem problemu. Tretja internacionala bo lahko sestavljena le iz »levih« struj; ta internacionala se šele oblikuje.

Torej gre za lepe in dobre teorije, vendar »hora ruit«: italijanske in jugoslovanske socialdemokratske stranke morajo dati jasen in natančen odgovor mirovni konferenci. Jaz bi odgovoril:

»Ustvarite neodvisno municipalno republiko z ozemljem, ki je potreben za njen gospodarski razvoj v smeri svetovnega emporija.«

Toda ne zaupam italijanskemu in jugoslovanskemu nacionalizmu; izjavljam, da je tako italijanska, kot jugoslovanska buržoazija nezmožna in nesposobna voditi usodo velikega evropskega emporija, kakršen mora ostati Trst. Torej bi odgovoril:

»Američani in Angleži prevzemite vi v svoje mogočne roke industrijsko, finančno in trgovsko organizacijo tega emporija, internacionalizirajte Trst med dvema prepirajočima se državama, Italijo in Jugoslavijo, in dajte Trstu statut s polno demokracijo in svobodo, tako da bo vsak prebivalec lahko razvil vse svoje gospodarske in kulturne sposobnosti v dobro svoji republiki.«

Hvaležen bom tov. Puecherju če se bo kot marksist in socialist vključil v razpravo tako o različnih zgodovinskih in socioloških problemih, kakor o načelih.

Vendar naj mi ne odgovori s proštaškim tonom, kakor je »apetit nekega jugoslovanskega socialista« ali »brezobzirna nacionalna imperialistična rešitev«. Naj raje razpravlja »vedro in viteško v korist splošne emancipacije«, ali tudi ne viteško kot meščan, pač pa odkrito in ponosno, kakor je doslej razpravljajl proletariat, ki se zaveda svoje moči.

Trst, 19. oktober 1918.

Dr. Henrik Tuma

Tov. Tuma nam torej razlaga, da je članek v »Kampfu«, ki smo ga mi »obsodili«, napisal že za Stockholm (1917) in je torej nastal prej kot članki, ki jih je objavil v »Lavoratoreju« med znano polemiko o Pragi, in sicer v smislu, ki je prav nasproten praški manifestaciji. To je manifestaciji — naj povem mimogrede — ki so jo dogodki, ki si slede z vrtoglavo naglico popolnoma potrdili, mnogo prej, kot bi utegnili upati ali . . . se bati (glede na stališča) v času polemike. To dokazuje, da tudi nekateri socialisti, če so še tako učeni v zgodovini in sociologiji in nespravljivi v taktiki in politični strategiji — ali pa tudi bolj nespravljivi in manj učeni — lahko pogršejo. Je že res, da »errare humanum est«, vendar bi se nekatere robate napake, kakršne so storili v praškem primeru takoimenovani »intransigenti«, pa tudi ne kot intransigenti, ne bi smele zgoditi, tembolj ker lahko prokleta kompromitirajo avtoriteto ljudi in strank.

Naj se vrnem k tov. Tumi. Tuma navaja svojo izpoved političnega prepričanja, ki je vsebovana v resoluciji, ki jo je on predložil kongresu jugoslovanske socialistične stranke v Ljubljani v decembru 1916. Ta ne govori ne o Jugoslaviji ne o Trstu, zato se mi zdi, da ne sodi v predmet obravnave.

Po pravici rečeno, tega predmeta: Trst mora pripasti jugoslovanski državi — to tezo je Tuma podpiral v »Kampfu« in proti tej sem se uprl s člankom »Apetit itd. . . .« — tov. Tuma ne obravnava v zgoraj objavljenem članku. Pač pa navrže idejo o nekakšni »neodvisni municipalni republiki«. In tu ima kaj prodati, tudi spričo razlogov, ki jih navaja: nezaupanje do italijanskega in jugoslovanskega nacionalizma in nesposobnost italijanske in jugoslovanske buržoazije »voditi usodo velikega evropskega emporija, kakršen mora ostati Trst«. Tu bi lahko dodali, ne da bi koga užalili, tudi nesposobnost proletariata za to vlogo, tako socialističnega kot apolitičnega in celo boljševiskega, če bi bil (tega na srečo ni, ker ima proletariat preveč zdrave pameti, da bi bil boljševiski). Ko torej navrže idejo o neodvisni republičici, postavi Tuma »neutralistično« idejo; ali »ne meso ne riba« ali »ne z bogom ne s hudičem« (kakor bi jo lahko definirali) in sicer, da so poklicani »Angleži in Američani, da prevzamejo v svoje mogočne roke trgovsko organizacijo itd. Trsta in da internacionalizirajo mesto med dvema prepirajočima se državama, Italijo in Jugoslavijo«.

Vprašujem se, zakaj? Ali ni Trst italijansko mesto? Torej? Ali tov. Tuma ne ve, kaj je rekel Wilson? Rekel je: »da se bo morala vsaka rešitev teritorialnega vprašanja izvršiti v interesu in v korist prizadetih ljudstev in ne kot del preprostega kompromisa med nasprotujočimi se državami«; in dalje, »da bo treba, kolikor mogoče polno zadovoljiti nacionalne aspiracije, ki so jasno dooločene«.

Torej? Ali tov. Tuma res verjame, da bi se Wilson, ki je proglasil, da hoče dati svetu pravičen mir, ki bi za vselej rešil nacionalna vprašanja in maksimi-

malno nagradil zakonite aspiracije vseh narodov, zavzel za to, da bi Trst odrekli narodu, kateremu pripada zaradi svoje italijanitete, v skladu z narodnostnim načelom — načelom, ki ga je sprejel Wilson in cel svet, sedaj ko so tudi centralne sile sprejele Wilsonove punktacije kot osnovo za bodoči mir —. Odrekli naj bi ga narodu, h kateremu Trst hrepeni bolj kot kdajkoli, odkar se stari imperiji rušijo?

Edm. Puecher

Prevedla Milica Kacin-Wohinz